

HORVÁTH ANDOR

ESÉLYEK ÉS KORLÁTOK

A román–magyar párbeszéd kísérlete Gáll Ernő levelezésében

■ A *Korunk* főszerkesztőjének életében az 1984-es év fontos határkö. Távoztása a folyóirat éléről egyszerre volt a tiltakozás gesztusa és annak belátása, hogy a folyóirat szerepéről kialakult felfogása, a szerkesztésről a korábbi évtizedekben vallott elvei egyre inkább válságba kerültek, a funkciójával járó feladatok teljesítése az adott körülmények között hovatovább lehetetlen. Egyik partneréhez, Francisc Păcurariuhoz intézett levelében így összegezte a lemondáshoz vezető helyzetet 1984. június 23-án:

„A szerkesztőséggel kapcsolatos gondok, az elviselhetetlenségig fokozódó nehézségek nagyon megviseltek. Körülbelül 7-8 hónapja olyan irányt vettek itt a dolgok, hogy rájöttem: nem szabad tovább maradnom. Az elmúlt napokban beadtam a lemondásomat. Nem vagyok hajlandó asszisztálni e nagy múltú folyóirat degradálásánál. Nem zsrírlhatok nevemmel egy olyan kiadványt, amelyet valójában már nem én szerkesztek, és mint tőlem lényegében idegen sajtóterméket, nem is vállalhatok.”¹

Cs. Gyimesi Évának három nappal később írott levelében továbbmegy a döntése hátterében álló okok megnevezésében, és az előállott helyzet értelmezésében:

„Az általam múltkor jelzett többszörös válság korszakváltással társul, s ennek folyamán feltehetően átgondolt koncepció, hosszabb lejáratú stratégiai terv alapján – felszámolódik az utóbbi két évtized során kialakult számos intézmény, valamint a kereteiket tartalommal megtöltő vezető garnitúra. Tabu alá kerülnek nevek, elméletek és szimbólumok. Valóságos tektonikus mozgás ez, s ha az epicentrum rögzíthető is, nem tudni, meddig terjednek időben és térben a földlökések.”²

Amikor Gáll Ernő „átgondolt koncepció”-t, „hosszabb lejáratú stratégiai terv”-et emleget, egyértelműen a felső párt- és állami vezetés olyan intézkedéseire gondol, amelyek nyomán néhány hónappal korábban lecserélődött a Bukarestben megjelenő hetilap, *A Hét* vezetősége, és megszaporodtak a Kriterion Kiadóval szembeni fenyegetések és megszorító intézkedések. Szellemi habitusát és politikai elköteleződését tekintve számára ez kettős kihívást jelentett: egyrészt – ezt példázza levélváltása Cs. Gyimesi Évával – szembe kellett néznie a nemzetpolitika torzulásai folytán a kisebbséget érintő teendők újragondolásának sürgető igényével, másrészt – ennek ad hangot a Francisc Păcurariu irányában tett kísérlet a tisztázó eszmecsere – módot kell találni arra, hogy továbbra is fenntartható le-

A szöveg a budapesti Politikatörténeti Intézetben Gáll Ernő születésének 100. évfordulója alkalmából, 2017. április 13-án „A kisebbségi lét politikája, szelleme és etikája” címmel rendezett konferenciára készült.

gyen román és magyar értelmiségiek között az őszinte, a megértést és a kölcsönös bizalmat erősítő párbeszéd. E második kihívás esélyeit és korlátait próbálom értelmezni a továbbiakban a Gáll Ernő és két levelező partnere, Tudor Bugnariu és Francisc Păcurariu közötti dialógus alapján.

De előbb néhány mondatban vázolnom kell azt a közéleti hátteret, amelyben erre a dialógusra sor került. A *Korunk* szerkesztője a megelőző egy-két év folyamán olyan, jelzésértékű eseményekkel szembesült, amelyek egyfelől a cenzori beleszólás megszigorodásáról, másfelől kifejezetten a személyét és munkásságát érintő bizalmatlanságról árulkodtak. Az utóbbiak közé tartozott egy általa írott dolgozat minden magyarázat nélküli kihagyása egy Marxnak szentelt kötetből, mellőzése hivatalos eseményekről és fórumokról és így tovább. Ennél is súlyosabb volt azonban a *Korunk* készülő lapszámainak egyre önkényesebb cenzori megrostálása, ami valóban azzal fenyegetett, hogy – miképpen idézett levelében írta – „a kiadványt valójában már nem [ő] szerkeszt[í]”.

Ugyanakkor ezekben az években román szerzők tollából olyan irodalmi és történelmi művek láttak napvilágot, amelyek az erdélyi magyar értelmiség körében aggodalmat vagy egyenesen felháborodást keltettek.

Azok számára, akiket a rendszer arra nevelt, hogy a nyilvánosságot meg kell óvni a nacionalizmus bármely oldalról érkező megnyilvánulásától, ez a hirtelen beálló változás értetlenséget váltott ki. Olyasmit sejtetett, hogy valahol eldöntötték: időszerűtlenné vált az a konszenzus, amely a nemzeti kérdés elvi megalapozásában mindennél előbbre helyezte a nacionalista érzelmek felszításának tilalmát, a történelmi események és szereplők egyoldalú megítélésének kerülését, a többség és a kisebbség közötti bizalom megőrzését.

Bizonyos időbe telt, amíg a szaporodó jelek értelmezése elvezetett ahhoz a felismeréshez, hogy voltaképpen két tendencia együttes jelentkezéséről van szó: a rendszer egyfelől a nacionalizmus gerjesztésével támasztja alá a pártvezér egyre nagyobb méreteket öltő kultuszát, másrészt – ellentétben a hivatalos ideológia szólamaival – napirendre tűzte a kisebbségek korábbi jogainak megnyirbálását és a gyorsított ütemű beolvasztás politikájának programját. Világosan árulkodott erről az oktatási és művelődési intézmények elleni általános offenzíva, a szakmai életutak drasztikus korlátozása, a tervezett falurendezés, valamint egyéb intézkedések.

Amikor Gáll Ernő tektonikus mozgásról beszél, amelynek sejti az epicentrumát is, akkor nyilvánvalóan erre a központilag megtervezett és irányított politikára céloz, amely ellentmond nemcsak a rendszer korábbi nemzetpolitikai vállalásainak, hanem annak a mozgalmi hagyománynak is, amely a többség és a kisebbség viszonyának rendezését a szocializmusban látta megvalósíthatónak.

Ebből következik, hogy dialógust kezdeményezve egyrészt olyan szövetségest keresett, aki melléáll az aggasztónak vélt folyamatok bírálatában és elutasításában, másrészt megerősíti őt abban a hitében, hogy továbbra is lehetséges a korábbi partnerek közötti kölcsönös bizalom és tisztázó eszmecsere. Ez utóbbi annál sürgetőbb feladattá vált, hogy a román nyilvánosságban kezdtek elszaporodni azok a próbálkozások, amelyek bizonyos történelmi események és személyiségek újraértékelése kapcsán köz-

vetve a magyar–román viszonyt is érintették, és alkalmasak voltak magyarellenes érzelmek felkeltésére.

Ha néhány részlet kiragadása előtt összegezni próbáljuk e dialóguskísérlet végső tanulságait, azt kell mondanunk, hogy az bizonyos fokig igazolta Gáll Ernő reményét, miszerint az egymás iránt tisztelettel viseltető partnerek között továbbra is lehetséges az értelmes, civilizált, jóhiszemű párbeszéd. Ugyanakkor az is kiderült, hogy a történelmi igazságok nemzeti nézőpontból történő mérlegelése óhatatlanul alárendelődik a többség-kisebbség viszonyát is átítató politikai kurzus torzulásainak.

Szólnunk kell e ponton arról, hogy mi is volt ez a politikai kurzus, és milyen torzulásokat idézett elő. A második világháborút követően a többség és a kisebbség viszonyának politikai rendezése kizárólag felső szintű döntésekre alapozódott, vagyis nélkülözte mind a felek közötti érdemi egyeztetés, mind pedig a közelmúlt történelmi eseményeire vonatkozó vélemények és ítéletek tisztázó kibeszélésének műveletét. A románok és a magyarok közötti megbékélést fentről diktálták, és belefértek a bizalmat erősítő gesztusok is, amikor az ország érdekei azt követelték, ám ezt a viszonyt meg is lehetett zavarni, amikor a pártvezetés saját érdekeit követve így látta jónak. Minden jel arra vall, hogy azért történhetett így a hetvenes évek közepétől, mivel a bukaresti vezetés úgy ítélte meg, hogy az erdélyi magyarság rokonszenvező támogatására nincs többé szüksége, annál sokkal fontosabb viszont számára a románság minél tömegesebb mozgósítása a külügyekben önállóságra törekvő, belpolitikai téren viszont fokozottan központosító, redogmatizáló politika támogatása érdekében, amelynek egyik leglátványosabb fejleménye a fokozatosan eluralkodó személyi kultusz volt, továbbá – nem mellékesen – az irodalom és a kultúra teljes kiszolgáltatása a hatalmi önkénynek. Ezzel az irányvonallal a magyar értelmiségnek szükségképpen szembe kellett fordulnia, mivel az egyet jelentett a hatalomnak való teljes behódolással, az önálló véleménymondás és a kisebbségi jogvédelem teljes feladásával. Márpedig rövidesen látni való volt, hogy a háttérből irányított hivatalos politika az anyanyelvű oktatás visszaszorításával, a magyarság irodalmi és művelődési intézményei elleni offenzívával a kisebbséget létében fenyegeti.

A román–magyar viszony kérdésköréhez kapcsolódó Gáll Ernő-levelekből kirajzolódik egyfelől a dialógus tipológiája, másfelől az a sajátos idő-tényező, amely a külső hatások és körülmények függvényében az értelmesen induló, racionális párbeszédet az évek múlásával mind jobban megnehezítette és kisiklatta. Amikor további kommentárjaimban ezekre helyezem a hangsúlyt, azt is szem előtt tartom, hogy a bő harminc évvel ezelőtti dokumentumok tanulságai segítségünkre lehetnek annak a megértésében is, ami a rendszerváltás után történt.

Álljon tipológiánk élén a tiltakozás gesztusa. Gáll Ernő több levélben is szóvá tette 1982-ben, hogy nem ért egyet Ion Lăncranjan magyarellenes könyvének megjelentetésével. A Levelek élén olvasható tanulmányában Salat Levente részletesen bemutatta, hogyan próbálták a romániai magyar értelmiség felelős képviselői a párt felső vezetésének tudomására hozni egyet nem értésüket a könyv megjelentetésével. Ezek a bátor gesztusok közvetlen eredményt nem hoztak ugyan, mindamellett az ismételt tiltakozás világosan jelezte, hogy közösségi fellépésről van szó.

Ami mármost Gáll Ernő levélváltását illeti két, hozzá közel álló eszmétárrsal – az egyik Tudor Bugnariu, a másik Francisc Păcurariu –, arról megállapítható, hogy az érintett témák tartalmas átbeszélése mindenkéltől arra irányítja a figyelmet, hogy a valódi tisztázás szélesebb körű történeti vitát igényelne, amelyet nem helyettesíthet a levelező partnerek jóhiszeműsége vagy tájékozottsága. Típusát tekintve ez a levélváltás olyan, valódi dialógust példáz, amely részben – de csak részben – helyettesíti a szakemberek közötti tudományos vitát.

Milyen témákról esik szó ezekben a levelekben?

Az egyik legfontosabb a baloldal Erdélyben élő magyar és román képviselőinek együttműködése a román kiugrást megelőző időszakban és azt követően.

Ezzel összefüggésben szóba kerül azután neves közszereplők személyes felelőssége bizonyos események alakulásában.

Vita – méghozzá meglehetősen éles vita – tárgya végül a szóban forgó személyek politikai és szellemi örökségének megítélése.

Szóba kerül azután a magyar és a román értelmiségiek felelősségének kérdése a közelmúlt történelmi eseményeinek megismerésében, a többség és a kisebbség baráti viszonyának ápolásában.

Nem lehet jelen írás célja e vita történelmi hátterének alapos körüljárása. Be kell érnem bizonyos elvi szempontok rögzítésével. Erre egyrészt módot ad a szabad vitakeret, másrészt a rendelkezésünkre álló irodalom.

A vita fontos elvi szempontjaként el kell fogadnunk, hogy a racionális, tárgyilagos vita egyik alapfeltétele az elfogultságmentesség, és ami ebből következik, a másik fél elfogultságának szabad bírálata, és mindkét fél képessége saját előítéletei feladására és tévedései korrigálására.

Tegyük fel a kérdést: milyen feltételek mellett tisztázható a történelmi szereplők személyes felelőssége az Észak-Erdélyben 1944–45-ben történetekért, és mennyire várható, hogy az álláspontok egyetértésre jussanak? Mind Tudor Bugnariu, mind Francisc Păcurariu határozottan bírálja és elítéli a kolozsvári magyarság baloldali vezetőinek magatartását, Gáll Ernő viszont mérsékelni próbálja ezt a bírálatot, és szembeszáll egynémely ítéletünkkel.

Ahhoz, hogy ebben a kérdésben tisztábban lássunk, tudomásul kell vennünk a román partnerek nézetrendszerének politikai hátterét, nevezetesen a sziklaszilárd hitet, hogy a bécsi döntés eleve igazságtalan és elhibázott lépés volt, a szereplők cselekedeteit augusztus 23. előtt és után csakis ezen az alapon lehet megítélni, annál is inkább, hogy 1945 márciusában a román adminisztráció visszatért Észak-Erdélybe, a párizsi békeszerződés pedig visszaállította az 1940 előtti status quót.

A vita kimenetele szempontjából kulcskérdés: szükségesszerű-e magyar részről maradéktalanul elfogadni ezt a nézetrendszert?

Érdemes idéznünk azt a dokumentumot, amely a román pártvezetés néhány tagjának beszélgetését rögzíti erdélyi magyar baloldali vezetők elítélése és bebörtönzése, majd szabadon bocsátása ügyében. A Román Munkáspárt Politbűrójának ülésén készült jegyzőkönyv dátuma 1955. május 25. Jelen van Gheorghe Gheorghiu-Dej első titkár, Alexandru Drăghici belügyminiszter, Constantin Pârvulescu, Iosif Chișinevschi, Emil Bodnăraș. A köztük lezajló vita tárgya: helyes döntés volt-e Demeter János és

Jordáky Lajos szabadlábba helyezése, tévesnek bizonyultak-e a bűnösségükre vonatkozó vádak, és amennyiben így van, ezt el kell-e a pártvezetésnek ismernie. A részletektől eltekintve két határozott álláspont körvonalazódik. Az egyiket a belügyminiszter képviseli, aki egyrészt elismeri, hogy bizonyítékokat nem találtak ugyan bűnösségük alátámasztására, de ebből még nem következik, hogy nem is voltak azok. Ellenzi annak elismerését, hogy az ellenük indított eljárás elhibázott volt.

Az ellentétes álláspontot Gheorghiu-Dej szólaltatja meg. Bármilyen különösnek tetszik, egy nagyon érzékeny kérdésben fogalmaz meg árnyalt és bölcs, a nacionalista szemlélettel határozottan szembeforduló álláspontot. A kérdés ugyanis arra vonatkozik, hogy elítélendő-e Demeter és Jordáky magatartása a háború éveiben, felróhatóak-e nekik azok a cselekedetek, amelyeket Észak-Erdély érdekében a háború utolsó hónapjaiban és azt követően tettek.

Az első titkár néhány mondata elvi jelentőségű nézeteket fogalmaz meg. Idézem: „Mit tehetett ilyen körülmények között egy magyar állampolgár? Azt tehetette, hogy megbeszéléseket folytat, és kapcsolatain keresztül megoldásokat keres, hogy Magyarország kilépjen a háborúból. Ha feltesszük, hogy ez az akció sikerrel jár, nekünk abból előnyünk származott volna vagy nem? Kevesebben haltak volna meg, kevesebb lett volna a lerombolt város. Ha sikerrel jártak volna, megérdemelnék, hogy így beszéljünk róluk.

A vádak egyike az volt, hogy tárgyalt Telekivel [Teleki Béla]. Azzal a Telekivel, aki késznek mutatkozott arra, hogy beszéljen Horthyval, és aki megígérte, hogy kihozza a kommunistákat a börtönből, és ezt meg is tette. Feltételül szabta, hogy Észak-Erdély Magyarországhoz tartozzék, és őt ne tartóztassák le, miután bevonul a Szovjet Hadsereg.

Ami Észak-Erdélyt illeti, nekik, magyar állampolgárok lévén, ez volt a kívánságuk. Ez egy jóval szélesebb körű, összetettebb kérdés. Nem követelhetjük meg magyar állampolgároktól azt – akkor ugyanis, egészen a békekötésig ők magyar állampolgárok voltak –, hogy azt kívánják: tartozzék Észak-Erdély Romániához. Úgy viselkedett, mint egy magyar hazafi, Magyarország érdekében, és hazafias érzelmeit követve cselekedett, mint olyan személy, aki szeretné, ha Magyarország kilépne a háborúból.”³

Kifejezetten bölcs, minden nemzeti elfogultságtól mentes szavak annak a Gheorghiu-Dejnek a szájából, aki a korábbi években korántsem bánt kesztyűs kézzel riválisnak tekintett közvetlen munkatársaival, és akiről azt is tudjuk, hogy két évvel később kíméletlen eljárást sürgetett a Snagovon őrzött Nagy Imrével szemben. Idézett állásfoglalása indokainak megfejtése izgalmas történelmi feladat, de most érjük be annak megállapításával, hogy új értelmezési lehetőséget tár fel témánk bizonyos pontjai tekintetében.

Tudor Bugnariu 1983. január 17-én írott levelében egyebek között ez olvasható: „... ezek az egyedi esetek mind mellékesek az észak-erdélyi magyar baloldal perspektívahibájához képest. Nem Jordáky ama utópikus elképzeléséről beszélek, hogy egész Erdélyt svájci mintára kantonokba lehetne szervezni, vagy a pluralista szavazat bevezetéséről, amely továbbra is biztosítaná a magyarok fölényét Erdélyben. Arra utalok, hogy a magyar politikai tényezők augusztus 23-a után sem értették meg, hogy Erdély

északi része visszakerül Romániához. Innen a taktikai hibák is: ahelyett, hogy a Vásárhelyi Találkozó politikáját választották és folytatták volna, és felkészítették volna a magyarságot az együttműködés politikájára, a visszakövetelés politikája felé vezérelték [...]»⁴

Válaszlevelében Gáll Ernő több ponton elfogadja partnere észrevételeit, ugyanakkor fontos kérdésekben fenntartja korábbi álláspontját:

„Nem hiszem, hogy alapjában véve sok kifogást emelhetnénk ez elvtársak ellen a fiatal román demokrácia iránti lojalitásuk tekintetében. Őszintén (talán naivan) bíztak a nyitott út hatékonyságában, a nemzeti kérdés valóságos és teljes megoldásának perspektívájában. Becsületes törekvésükben, hogy a haza egységéért harcoljanak, ismét árulónak bélyegezték őket bizonyos reakciós vagy csak kételkedő körök. Az ellenük indított per 1949-ben hamis nacionalista vagy szeparatista vádak alapján, épp ezért sztálinista aljasság volt. Legalábbis méltányos felidéznünk szenvedésüket és kálváriájukat, amikor visszapillantunk az általuk játszott szerepre a rendkívül nehéz és bonyolult történelmi körülmények között, amikor még sok kérdés nyitott volt, végső megoldásuk pedig még nem körvonalazódott. (Azt hiszem, említettem neked, hogy az egész sztálinista birodalomban Demeter János azok közé a kivételes vádlottak közé tartozik, akik semmit sem »ismertek el« és senkit sem hibáztattak. Meggyőződésem, hogy e kivételes és példamutató magatartásával minden tiszteletünket kiérdemli.)»⁵

Ki a nacionalista, és mi egyáltalán a nacionalizmus? Mikor igazolja a politikai szereplők opcióit, és mikor ítéli őket kárhozatra, akár börtönbüntetést is kiváltó bűnné minősítve azokat? Amikor Gáll Ernő ismételten védelmébe veszi Demeter Jánost, és ítéletet mond az ellene lefolytatott bűnvádi eljárás fölött, akkor valójában azzal a szemlélettel száll vitába, amely eleve különbséget tesz jó és rossz nacionalizmus között, miközben igényt formál az elfogulatlanság jogcímére. Érvétele szerint az erdélyi baloldal magyar és román szereplőire vonatkozó ítélet, cselekedeteik minősítése augusztus 23. előtt és után, a közeljövő várható fejleményeit érintő helyzetfelismerésük helyes mérlegelése valódi objektivitást igényel. Erre az objektivitásra figyelmezteti levelező partnerét a Demeter János személye körüli polémia kapcsán, nyilvánvalóan anélkül, hogy tudná: évekkel korábban Gheorghiu-Dej idézett állásfoglalásában is ez a szemlélet érvényesült.

A vezető testület ülésén a párt első embere – több más fontos észrevétellel mellett – két alapvető elvi igazságot fogalmazott meg. Az első: a szóban forgó személyek politikai működése a magyar államérdek szolgálatában nem bűnös, nem büntetendő nacionalizmus mindaddig, ameddig ezek a cselekedetek a magyar állam keretei között történnek. Márpedig esetünkben ezek a keretek részben az 1947-es párizsi békéig fennálltak, jöllehet, mint ismeretes, a román adminisztráció már 1945 márciusában visszatért Észak-Erdélybe. A második elvi igazság úgy szól, hogy büntetendő nacionalizmusnak minősül viszont a magyar államérdek szolgálata a békekötést követően, vagyis attól kezdve, hogy ők egyértelműen román állampolgárok.

Ugyanakkor ezen a szalon válik érzékelhetővé a mind Bugnariuval, mind Păcurariuval folytatott vita egy további érzékeny pontja. Partnerei

számára vitán fölül álló axióma, hogy 1918-ban győzött a román történelmi igazság, és ennek az igazságnak minden utólagos megkérdőjelezése bűnös cselekedet, amely eleve bukásra van ítélve. Ezt a szemléletet igazolja és alátámasztja az a tény, hogy az erdélyi magyar baloldal képviselői elítélték a második bécsi döntést, amint erre Gáll Ernő is utal a vita során. Másfelől az is igaz, hogy az augusztus 23-ai román átállítás és az azt követő szovjet–román békeszerződés nem döntötte el véglegesen Észak-Erdély eljövendő sorsát. Szigorúan demokratikus, internacionalista alapokról szemlélve, meggyőződéses kommunisták számára egyképpen elképzelhető lett volna, hogy Észak-Erdély a szovjet típusú szocializmus felé tartó magyar államhoz tartozzék, vagy az ugyanolyan berendezkedésű román államhoz.

Ennek a dilemmának két feloldása lehetséges. A politikai realitást illetően a felső döntőbíráskodás, úgy, ahogyan azt előbb – számító, taktikus nyitottsággal – a szovjet–román megállapodás tette már 1944 szeptemberében, majd pedig végleges érvénnyel a párizsi békeszerződés 1947-ben.

A másik lehetséges feloldás viszont éppen a nemzeti nézőpont. Annak mérlegelése, hogy ez miképpen érvényesül a Gáll Ernő–Francisc Păcurariu közötti levélváltásban, részletező elemzést igényel egész sor terítékre kerülő kérdésben, amire jelen írás nem vállalkozhat. Csupán jelezni kívánok közülük néhányat. Mindjárt elsőként ide kívánczodik Păcurariu *Labirintus* című regénye, amelyről szerzője azt állítja, hogy „a legösszetettebb könyv, amelyet valaha meg tud[na] írni”,⁶ és amelyet, mint elmondja, néhány magyar olvasója mégis nacionalistának és soviniztának nevezett. Kinek van igaza? Ha azt nézzük, hogy a regény középpontjában az áll, milyen szenvedéseken ment keresztül az Észak-Erdélyben maradt románság a bécsi döntés utáni években, elfogadhatjuk azt, hogy őszinte szándék vezérelte. Jóval összetettebb azonban a válasz, ha azt vesszük figyelembe, hogy a könyv a magyar–román ellentétet olyan élet-halál harcként ábrázolja, amelyben a Rossz mindvégig a magyar oldalon áll. Továbbmenve: a levélváltás legsúlyosabb kérdése Észak-Erdély állapota az 1943–45-es években, a magyar és a román politikusok cselekedetei jövőjének alakítása érdekében. Păcurariu idéz egy 1943-ban elhangzott szöveget: „Kapcsolatba kell lépniük kisebbségi testvéreinkkel... Nekik is mellettünk kell állniuk *Magyarország jövőjéért*.” Az idézetet Păcurariu így kommentálja: „Ez volt a cél: együtt, de Magyarország jövőjéért.”

Az ő számára tehát nem érvényes a fentebb ismertetett elv, mely szerint magyar állampolgárnak jogában áll küzdeni Magyarorszáért. Ebben a perspektívában Észak-Erdély jövője csakis a bécsi döntés eltörlésével és a korábbi status quo visszaállításával képzelhető el, ami történelmi érveként tartható ugyan, de csakis azzal a feltétellel, hogy a trianoni döntést teljes egészében jogosnak és igazságosnak ismerjük el.

Nem mellékes, hogy ezzel a szemlélettel Păcurariu levelében összefér a tényekkel és a számszerű adatokkal való szabad operálás is. A politikai szereplők akkori magatartását jellemezve írja többek között: „még a horthysta népszámlálási adatok szerint is Észak-Erdély 2 577 260 főt számláló népességéből 1 569 320 volt román (azután is, hogy több százezer menekült hagyta el a térséget, és több tízezret üldöztek el a lakóhelyéről!), 856 940 magyar és 151 000 »jiddis anyanyelvű zsidó«”.⁸

A Levelezés jegyzetapparátusában ez olvasható:

„Gáll Ernő ceruzával írt lapalji jegyzete:

1941 ténylegesen:

román nemzetiségű:	1 017 000 = 39,8%
román anyanyelvű:	1 059 000 = 41,4%
magyar nemzetiségű (bevallás szerint):	1 359 000 = 53,7%
magyar anyanyelvű:	1 335 000 = 52,2%
zsidó összesen:	150 400 = 5,88%
ebből zsidó nemzetiségű:	51 000 = 2%” ⁹

Végül a levélváltás részletesebb elemzésének ki kellene terjednie a korszak szereplőinek portréjára. Cselekedeteikre, azok mozgató rugóira, magatartásuk alakulására azokban az években. A levelező partnerek közötti véleménykülönbségek ezek megítélésében a legélesebbek, ami egyértelműen jelzi, hogy a nézőpontok összehangolása nélkül a vélemények aligha közelíthetők egymáshoz.

A szóban forgó levélváltásban világosan érzékelhető, hogy elvi síkon a partnerek eleget tesznek a nézőpontok összehangolására vonatkozó követelménynek. Mind Gáll Ernő, mind Bugnariu vagy Păcurariu ismételtelen kijelenti, hogy a közöttük fennálló évtizedes barátság, az arra épülő bizalom, közös világnézeti opcióik és eszményeik garanciát nyújtanak arra nézve, hogy nyílt és őszinte vitát folytassanak, különös tekintettel arra, hogy a rájuk nehezedő felelősség tekintetében is egyformán gondolkodnak. Ezek az elvi premisszák azonban nem oldhatják fel azt a különbséget, ami a levélíróknak a hatalmi térben elfoglalt pozíciója között fennáll. Elvi egyetértésük mit sem változtat azon a tényen, hogy egy kisebbségi folyóirat főszerkesztőjeként Gáll Ernőnek tilalmak olyan rendszerével és olyan cenzori önkénnyel kell szembenéznie, amely az adott körülmények között a történelmi előzményeknél súlyosabb realitás, éppen csak nem lehet róla beszélni, legalábbis nyíltan és őszintén semmiképp. Amikor Ion Lăncranjan nyíltan magyarelles könyve nemcsak nagy példányszámban napvilágot láthatott, hanem hivatalos védelemben is részesült, amikor Raoul Șorban magyar értelmiségiek – különösen Mikó Imre és Kós Károly – elleni feljelentése nyomán e nevek említését is megtiltották a magyar nyilvánosságban, akkor a közelmúltat érintő vita is eleve olyan defenzívába szorult, amely szükségképpen torzította az álláspontok szabad artikulálását. A nacionalista szemlélet terjedése fölülírta a történelmi vitát, és amire valójában szükség lett volna, az ennek a szemléletnek a közösen vállalt bírálata és a vele szembeni együttes tiltakozás. Ebben a keretben a mindkét oldalon joggal elvárható felelősség hangoztatása úgy tereli vissza a vitát elvi síkra, hogy azzal szemet huny afölött, ami voltaképpen a vita tárgya: a magyar kisebbség sorsának alakulása az 1918 utáni Romániában, különös tekintettel az aktuális állampolitikára. Păcurariu szavait idézem:

„Egyelőre számomra az tűnik a legveszélyesebb dolognak, hogy a jelek szerint mindegyikünk számon tartja a másik hibáit – a románok a magyarokét, a magyarok a románokét – és valószínűleg mi ketten sem teszünk másként, hiszen nekem van egy hosszú jegyzékem olyan magyar könyvekről, amelyeket ártalmasnak és a románságra nézve sokszor sértőnek tartok, és nem kétlem, hogy neked is van ilyen listád román írók könyve-

iből vett idézetekkel. Talán a legfontosabb változás, amelyet valamilyen módon elő kellene segítenünk, az lenne, hogy mindenki afölött őrkdjék, amit az övéi csinálnak. Ilyen módon Lăncranjannak nem lett volna igaza, amikor olyan mondatok fordítását tette közzé, amelyek a románságra sérteők, és könyvének a magyarokra nézve igazságtalan mondatairól nem kellett volna – őt és sok kifejtett gondolatban nem őt, hanem a román népet megtámadva – avatatlan budapesti vagy szegedi ügyvédeknek polemizálniuk.”¹⁰

Az elvet, hogy „Mindenki seperjen a saját portája előtt”, feltétlenül helyeselni lehet, különösen, ha nemzeti elfogultságok dekonstruálásáról van szó. Számolnunk kell azonban azzal, hogy a nemzeti történetírások közötti ellentétek nem hidalhatók át teljesen, és nem kell táplálnunk azt az illúziót, hogy a nemzetek történelmi tudata nem szülhet ellentéteket. Valódi tennivaló ezen a téren inkább az – legalábbis témánk vonatkozásában –, hogy elejét kell venni a történelem olyan típusú instrumentálizálásának, amely valamely többségi nemzet és a mellette élő nemzeti kisebbség viszonyában teremt és igazol visszaéléseket, jogfosztást, kiszolgáltatottságot.

■ JEGYZETEK

1. Gáll Ernő: *Levelek 1949–2000*. Sajtó alá rendezte Gáll Éva és Dávid Gyula. Válogatta Horváth Andor. A bevezető tanulmányt írta Salat Levente. Korunk és Napvilág Kiadó, 2009. 465.
2. Uo. 467.
3. Lucian Nastasă [szerk]: *Minorităţi etniculturale*. Mărturii documentare. Maghiarii din România (1945-1955). Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj, 2002. 818–825.
4. Tudor Bugnariu Gáll Ernőnek. *Levelek...* 398.
5. Gáll Ernő Tudor Bugnariunak. *Levelek...* 402.
6. I. m. 428.
7. I. m. 434. (Kiemelés az eredetiben.)
8. I. m. 434.
9. I. m. 797.
10. I. m. 439.

